

ГАЛЕРИЈА

ЗНАМЕНИТИХ ЖЕНА СРБСКИХ.

“БИБЛИОТЕКА
МАТИЦЕ СРПСКЕ

од

12971

М. РОЗЕНА.

II.

(Издала књижара Вел. Валожића.)

У БЕОГРАДУ.

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ 1866.

Рис. Сп II 948/2. А

ТАЛЕРИНА

ЗНАМЕНІТІХ ЖЕНА СЕРБІНИХ

М. ПОЛЕНА

(ПРИЛОЖЕНІЕ КЪ ТАЛЕРИНА)

ТАЛЕРИНА

ТАЛЕРИНА

Лаз Срп II 978/2.1

~~206С139~~

~~Р II 694/2~~

БИБЛИОТЕКА
МАТИЦЕ СРПСКЕ

II. ЦАРИЦА МИЛИЦА.

12971

La tzarine Militza est le noble type de la femme serbe des anciens temps.

Царица је Милица благородан облик жене српске из старих времена.

Грофица Дора Д'Истрија,
I. стр. 153.

Жалосно је ово време, у које ћемо читаоце да одведемо, јер оно тугом и жалошћу испуњава свако патриотско срце.

С племенитим именом царице Милице, које у свакој души српској побуђује најслађе спомене, изилази нам пред очи последњи храбри цар српски Лазар, јуначки, светлошћу бесмртности озарени Милош Обилић, и — крвљу напојено Косово поље, где се сахрани државна самосталност и народна срећа.

Лепу и велику епоху проживеше Срби под својим сјајним владалачким домом Немањића, који би се назвати могли српским Хохонстауфима. Немања I., Стеван, сједињавао је у себи два својства, која су неопходно потребна онима који оснивају монархије: политичку мудрост, која је кадра да точно прорачуни одношаје времена и њима се послужи, и одважну решљивост у делању чим би наступио час да треба да се ради.

Кад је Стеван опазио да византински цар Еманујило и хоће и може да му поквари планове, тад одмах скупи орао своја крила и ничим не показа да ће да настави свој полет; а кад се Грци заплетоше у рат у Далмацији с краљем угарским Стеваном Ш. и у Београду с баном босанским Борићем: тад српски наш орао рашири своја крила и силно полетавши освоји доњу Зету и жупанију рашку.

Тим начином ослањајући се на два најпозданија, најбоља, али и таква савезника, који су неопходно потребни владоцу, који за векове ради, на мудрост, која уме да обузда безвремену храброст, и на храброст, која заглашује безвремено размишљање, оставио је Стеван Немања I. иза себе државу, која беше мирна и снажна у унутрашњости, а у спољашњости таква да су је и поштовали и бојали је се.

Под Немањом I. име је српско подигнуто на такву висину, да је свет погледао на њ с потајном завишћу а с јавним удивљењем. Византински цар Комнен беше принуђен припознати легалност генија, те синовицу своју Евдоксију удаде за Немањина сина Стевана Првовенчаног, управо као што и у новије доба окорели легитимци хабсбуршки морадоше се опријатељити с Наполеоном I. Доиста, геније је на земљи сила што приморава!

Потоњих пет краљева *) из дома Немањина више или мање ишли су за стопама својих пре-

*) Владислав, Урош Велики, Драгутин Стеван, Милутин Урош, и Стеван Урош Дечански.

дака, ма да слабост и себичност, те две највеће непријатељке великих дела, час по час сметаше срећи српској!

Међу овим краљевима највећа заслуга припада Стевану Урошу Дечанском, јер је поклонио Србима великога цара Стевана Душана.

Први цар српски Душан као владалац је обдарен био најлепшим и најсјајнијим својствима.

Идеја о држави и влади, коју схватише на западу прво кардинал Ришеље а на северу Петар Велики, чини се да је пред очима била још и Душану као државнику врло мудроме. Рана, која разједаше у средњем веку свако државно тело, била је феудализам, јер тај цепенаше народ и земљу, не даваше понићи начелу државног јединства и народне нераздељивости; држава се сматрала као нека благајница, из које има да се црпе награда овом ил' оном великашу, она доиста и постаде чисто само средство.

На овом путу није се могло доћи до тога да се консолидује народни живот, да се подигне стална и чврста држава. Душан, погледајући бистро на време у ком живљаше, *) мора то да је имао на уму, кад сину свом даде сву праву Србију а само у освојеним провинцијама постави намеснике. На тај начин „учини целу Србију једном државом... у држави већ није могло бити деобе, у управи није могло бити породичних рачуна“. **) Тим се стоглавој хидри: властеоству стало за

*) Као што Мајков (у српском преводу стр. 58.) праведно каже.

**) Види Мајкова историју у српском преводу стр. 56.

врат. С јединством државе завела се и самосталност и јединство владе, а до највеће части и одличја могао је доћи само онај, који би најлепше послужио цару и држави; властела поста чисто дворанска, и ту је зачетак ономе што се Душан прозва царем и у своме двору заведе све што постојаше у Византији. Тим је Душан себе и свој двор направио правим центрумом царства, ком се све приклањаше и одакле се са службом и занимањем шиљаше на све стране свака способност.

Душан је тим начином цео народ направио једнаким, јер што отпре на једној страни бејаху само права а на другој дужности, а овим поводом онде само господа а овде робови, сад је сваки државни грађанин, био племић или не, уживао једнака права и подвргнут био једнаким дужностима. Само један стајаше над свима, а то је био — цар.

Тако владалац беше један, закон у земљи један за све, царство уједињена целина, и чинише се да ће српско царство да траје дуго.

Али сваки нови поредак има својих противника, који устају на њ из свога интереса, из кратковидости, егоизма и Бог те пита колико других којекаквих ствари. Творац дакле нових установа ваљало би да иза себе остави не мање способна наследника па да противнике тих нових установа може држати под уздом док у љубави људској не нађу довољно бранилаца. Али на жалост у историји светској бива са свим противно: иза сваког по готову великог владоца

дође малешан, иза свакога јаког немоћан, иза свакога даровитог слабоуман. Онима који оснивају нове системе ово искуство даје прилике да озбиљно поразмисле.

И у српској се историји потврдило ово искуство.

Душанов син Урош ни из далека не беше оно што му је био отац: даровитости не имаше ни најмање, енергије и воље ни толико, одважности и храбрости, владалачке мудрости и искуства у рату никаквог, често се одајући слабостима, не разумевајући шта је то држава и народ не познаваше своје време ни потребе његове. Кад је требало било да се радило, он је седео с миром, а кад се прихватао посла већ је било доцне.

Он дакле понајмање беше кадар да одржи установе, које су Душана требале па да могу опстати — мучку, несрећну смрт Урош није заслужио, али тешко да га је мимоићи могла...

Вукашин, убијца краљев, беше и први Мурат српскоме царству — на њему лежи црна љага, коју збрисати не ће ни вечност. Столећа пређоше преко незнаног гроба овом човеку, још много ће их преко њега прећи, а срца га српска проклињу и проклињаће вавек; — као што историја овековечава што је добро, тако је и праведна па што је зло оставља и најпотоњијим нараштајима — да човечанству служи на поуку

Још један пут — последњи пут за дуго тешка времена — засија сунце на хоризонту српског народа! Кнез Лазар Гребљановић звезда је

светилница на небу наше народне величине, бо је се већ наоблачило беше...

Но сад пустимо из руку конач историје па погледајмо жену Лазареву Милицу, која последње часове српске самосталности осијава миловидном светлошћу.

Милица, кћи Враткова, прапраунука Немање I, *) беше једна од оних женских глава, које дубљином осећања, племенитошћу душе, тихом бистроћом чувства, нежним срцем, за које пријања све што је лепо, подједнако су на великој висини и као жене и као владарке

У двору цара Душана отхрањена, на ову се племениту женску главу излила сва она чаробна пријатност, милина и величанственост, што се наћи могу само по вишим круговима људскога друштва, и што женску представљају у чистој светлости женској, која је облагорођава и узвишава.

Љубазна и љубав уливајући, побожна и одавна, достојанствена вавек и примајући што достојанству припада, све што се женског лица тиче освештавајући и узвишујући верношћу, па због ове врлине и сама узвишена и поштована, Милица заслуживаше ону вишу наклоњеност, због које лепо и храбри младић, љубимац Душанов, Лазар пехарник царев, грижаше, као што се чинило без сваких изгледа, сам себе, али му грижу ту растера Душан упитавши га:

*) Што народно предање називље Вратка Југ-Богданом, то можда је, као што мисли и др. Јанко Шафарик, отуда, што је овај Вратко б о мамесник у најјужнијем крају Србије, а и Мајков није противан таком тумачењу.

„Али ти је коњиц олошао ?

„Али ти је рухо остарило ?

„Ал' т' је мало голијемна блага ?

„Шта т' је мало у двору мојему ?“ *)

Лазару доиста не недостајаше ништа, јер беше обасут царском милошћу и благонаклоношћу више него и који други од његових другова, па опет слатка она и благословена чежња за радошћу живота, која је украс и срећа животу, надимљаше груди младићу, чињаше те је био замисљен и суморан.

Царев поглед види много, проницава кроз све боре у души, и речи његове погодише праву жицу —

„Ја сам за те нашао ђевојку,

„И за мене добра пријатеља,

„У онога стара Југ-Богдана,

„Милу сеју девет Југовића,

„Баш Милицу милу мљезиницу... **)

и Лазар мораде осетити оно безгранично усхићење, које обузима свако младо осећањем и надањем преиспуњено срце кад се скине застор, који му покрива идеал и тај тако на један пут хоће да му се примагне.

Још једна сметња бејаше на путу — онај понос сталешки, који је већ толике животе потрпо у свету, она граница, коју друштво — али не и природа — повлачи; али Душан где не хћаше да сила пресуди, ту је пуштао мудрост, и

*) Види „Српске народне пјесме“, књига II., стр. 181.

***) Српске народне пјесме, књига II., стр. 189.

два срца, што достојна бејаху једно другога, сјединише се.

А да се ни породично достојанство Миличино не би понизило, цар направи Лазара кнезом, па тим се могла задовољити и честољубивост, која увек уме да се угнезди у људска срца.

Ово двоје, поезијом и историјом тако високо поштовано младенаца беше доиста и одарено свима својствима, која су потребна била да се оснује нова, народу напред већ омиљена династија и да се подигне држава српска која већ поче да опада.

Лазар је био патриот у најчистијем смислу, војник даровит, политичар не невешт, и чини се да је не мање разумевао да су идеје његова цара-господара биле такве, које је време само собом изискивало.

Чињаше се да му је највише на срцу лежало да што пре утврди из нова Душаново царство. Лазар мишљаше да ће у оживотворењу царског достојанства наћи ону спољашњу важност, која је потребна па великаши да се учине послушнима а маса народна покорном (јер код људи већу силу има спољашња сјајност него унутрашња врсноћа); а да би показао да то достојанство не жели толико себе ради колико ради општих интереса, не хте узети наслов „цар“ но називљаше се просто „кнез“, и најпре је починио гдешто, што могаше на ново распалити народну енергију, која хћаше да се успава. Придобило је царству Срем, који већ припадале краљу Драгутину, Ниш, Приштину, Ново Брдо, и друге

неке земље, које Вукашин беше присвојио себи, а Босну, Далмацију, Диоклеју и многе друге земље покорио је још пре него што се крунисао год. 1376.*)

С крунисањем, које је у народним очима, а нарочито за ондашња времена, као неко божанствено освештање, дође и помирење цариградскога патријарха с владоцем и земљом српском, на којој лежаше анатема још од Душанова времена, те тако доживеше Срби велику, двогубо народну радост. Душана побуђиваху они исти политички обзири да оснује српску патријаршију, који су побудили Петра Великога те укиде патријаршију у Русији: потпуна самосталност политичке власти у царству, а тим природно и самога царства, јер је се не дотицаше премашаји јерархије (тамо странске а овде домаће), а то је таква цел, да је државник не треба никад да губи испред очију. Па и Лазар се тврдо држао ове мисли Душанове, јер патријаршија српска оста самостална, како беше и цариградска; а да се Лазар није држао те мисли, не би она за цела ни била извршена. Ако је ово помирење народа српског с грчком патријаршијом било

*) Годину ову историци представљају различито. Милован Видаковић каже да је била 1376 (две године после „препојасенија“ на царство, а то је било 1374), у „цароставнику“ стоји да је Лазар примио царски скиптар год. 1372. Но будући да и Мајков (у српском преводу на стр. 92) каже „те године (1376) венча се (Лазар) на царство“, а Мајков је припознат у овој ствари као ауторитет, то се ми ту држимо њега.

од стране кнеза Лазара дело политички паметно, то је и поглавито учињено ради тога, да се задовољи религиозном осећању и душевном миру народну и владаочеву, а ту је царица Милица морала имати не мали утицај. Историја, на име пак поезија представља нам ову жену врло испуњену религиозним осећањима, и срце јој је топло куцало за све, што би веру унапредити и подићи могло.

Како ли нам дивно песма: „Зидање Раванице“ представља побожност и религиозну врлину Миличину!

О слави свога крсног имена сеђаше кнез Лазар с војводама и велможама својим за столом разговарајући се при чаши вина о различитим стварима, а

„ . . . пошета госпођа Милица,
 „ Лако шета по царском дивану,
 „ На њојзи је до девет ђемера,
 „ Испод грла до девет ђердана,
 „ А на глави девет перишана,
 „ Поврх тога круна позлаћена,
 „ А у њојзи три камена драга,
 „ Сјаје ноћом, како дањом сунце;
 „ Па бесједи славному Лазару:
 „ „ Господине, славни кнез-Лазаре!
 „ „ Зазор мене у те погледати,
 „ „ А камо ли с тобом говорити,
 „ „ Бит' не може, говорити хоћу:
 „ „ Што бијяху Немањићи стари,
 „ „ Цароваше, па и преминуше,
 „ „ Не трпаше на гомиле благо,

„Но градише с њиме задужбине,

„Саградише многе манастире:

„ — — — — —

„ — — — — —

„Ти остаде у столу њиноме

„Па потрпа на гомиле благо, *)

„А не гради нигђе задужбине;

„Ето нама не ће пристат' благо,

„Ни за здравље ни за нашу душу,

„А ни нама ни коме нашему. **)

Доиста, оштроумна и племенита је ова беседа! Кад помислимо, да су манастири у свој Европи, а нарочито код нас, били једине кузнице, где се чуваху историјски спомени; кад помислимо да је ту по калуђерским ћелијама положена клица садашњој цивилизацији; кад помислимо да је узо, што оно класички свет сједињава с модерним, скопчано баш у овим самостанима средњовечнога дивљаштва; кад на име помислимо да је народном животу српском, и његовој вери, која учини те народ могаше васкрснути, кроз векове у манастирима био једини извор из кога се потхрањиваху; кад то све помислимо, онда се доиста не може довољно да оцени ово, што племенита Милица настојаваше код мужа свог да сагради манастир: јер што је ви-

*) Ово као да ће бити на историји основано, јер Мавро-орбин каже: „Лазар је био врло богат местима и сакровиштима, која је добијао из сребрних руда рашких.“ (У Видаковића „Историја славено-сербскогъ народа“, књига II., стр. 87.)

**) Српске народне пјесме, књига II., стр. 198—199.

ше места, где може да бије жила живота опаломе народу, у толико је више изгледа могло бити да ће се он препородити.

А патриоткињи мора да није било непознато како јој је поступак од користи и мимо религиозне назоре, кад не уздржаваше се прекорачити стари обичај српски, по ком жене не излазе међу госте мужа свог, *) — она се не уздржаваше то учинити, која је, као што грофица Дора д'Истрија рече, „била чист облик српске жене из старог времена!“

То беше опет (но по несрећи последњи пут) лепо доба у старој историји српској, где тако побожна, племенита, величанствена, једнако и чувствима и мислима велика владарка сеђаше на српском престолу поред храброга, богатоумног и поштованог цара, одакле једно распростираше по земљи и народу добродетељ и религиозност а друго јунаштво и енергију!...

А и сијало је тад сунце среће овим племенитим владалачким лицима. Границе Душанову царству беху већ скоро повраћене, — „владање Лазарово простирало се од граница арбанских до Драве, и од приморја к истоку до Дунава и Бугарске, а преко Дунава имао је Банат тамишки“, каже Милован Видаковић; **) непријатељи земаљски нешто сабљом а нешто дипло-

*) Овај се обичај и данас задржао у Црној Гори. Дентон (у српском преводу г. Ф. Х. у „Вили“ бр. 4, 5 и 6 од 1866) приповеда да по кућама, које је походио на Цетињу, нигде није мог о видети жене.

**) Историја славено-сербског народа, II., стр. 82.

матским договорима доведени беху те умукосе; законити поредак беше на најлепшем путу да се утврди; обузданим домаћим непријатељима, који хћаху да пођу Вукашиновим трагом, као н. пр. Алтомановић са „стране хулмске“, беху прекинуте све властeosке распре; у приватном животу долажаше Лазару и Милици срећа за срећом, — љубав, која Лазара привлакаше к Милици, што су дуже заједно живели све бејаше јача и већа — Лазар називаше жену своју вавек „госпо моја царице Милице“, а Милица је лебдила над својим мужем, и зањ стрепила, а у очи косовске битке побоја се —

„А код двора никог не остављаш,

„Царе Лазо! од мушвијех глава,

„Да ти може књигу однијети

„У Косово и натраг вратити... *)

Родитељска срећа није им изостала такође, — и кад би Лазар погледао у будућност, могао је спокојно изгледати старост, која му се приближаваше, јер је храбрости налазио у Милоша Обилића а мудрости у Вука Бранковића.

Али срећа је најнеизвеснија кад је највећа, — већ се грозни облаци навлачише на небу српском, — мрак, који чекаше народе на југоистоку европском, још само је за неколико месеци удаљен био.

Но највећа несрећа, ал' у једно и највећи догађај у животу српског народа беше народна бит-

*) Српске народне пјесме. II, стр. 288—289.

ка *) на Косову пољу 15. Јуна 1389 на знаменити, од сваког Србина на веки запамћени Видов дан.

Што је год ново, то се не да ласно појмити, јер да људи могу о чему судити ваља им имати искуства — све се оснива на ономе што иску-симо и искуства се држимо као слепац палице. А где нема овог искуства, као н. пр. при новом каквом појаву, ту се не појима тај појав, па наравно морају отуда да се догоде и погрешке.

Што западни свет, а на име што народи угарски ни чим не притекоше у помоћ да се Турци одбију из Европе, томе је узрок нешто и у врло недостаточном појимању новог појава, какав тада беху Турци.

Различитим средствима тежише у различита времена различити људи да постану господари у свету. Само потомци Мухамедови и тако наре-чени потомци св. Петра у Риму ишли су једним путем к једној истој цели: сила беше и овде и тамо, којом вероисповедни главари хѡаху да себи и својим вероисповедним начелима покоре народе — каква значајна подобност! **) Али Срби, који још кад су примили хришћанство показаше ко-јим ће путем да иду као Хришћани, на име народним (јер су се већ и крстили језиком народним), осује-ћаваху што год Рим преко угарско-хрватских пандура, који се скриваху иза краљеве круне, по-кушаваше: Србин је са својом вером спасао свој

*) Јер уза Србе беху истина само Румуни, Арбанаси и Бу-гари, но ипак више народа.

**) Таку исту подобност имамо прилике да видимо и дан данашњи: и на Боспору и на Тиберу боре се у агонији државног издисања.

народни живот, истина са свима његовим недостацима, али и с дивним врлинама и преимућствима, којима се толико одликује.

Ова народна постојаност — као што сваки непристрастан казати мора — или ова тврдоглавост — као што папистанци воде — навукла је Србима од стране угарско-хрватских краљева непријатељство политички не баш паметно, па ту лежаше узрок што је Лазар у својој невољи остављен био од западних суседа, римокатоличких Срба, као и свега западног хришћанства.

Ово жалосно позорје дочекасмо те се и у нашем веку обновило: папа у Риму не имаше речи за помоћ и утеху племенитом народу јелинском, који се готово топљаше у крви, а Јелини су Хришћани, супостати пак њени нису то.

Историја света суд је свету — после Косова поља дође поље Мохачко, после Волиса, Весе, Каламота (на острву Хиосу, где Турци само жена и деце 40.000 одведоше у ропство) дође Кастелфидардо и Анкона.

Али зато још и пре 500 година међу народима на доњем Дунаву осветаше свест заједнице интереса: видесмо где Румуни под Мирчом I. врвеше в стану Лазарову.... Време је близу где ће се тај освитак расијати у светлом пламену....

Међу тим страних бораца и савезника не беше много, кад посмотримо силу Муратову, а Лазар се опреми што боље могаше на борбу, која је имала све да пресуди. *)

*) Народ не пева залуду да је Лазар рекао:

»Ко не дође на бој на Косово,
»Од руке му ништа не родило:

Срби као да су јасно увиђали каквог ће големог значења да буде та борба; они разумеше да од тога, како борба испадне, зависи највише благо — слобода, или највећа несрећа — поробоћење отаџбине њине, и срца српска не желеше ништа друго до да растерају олују која се дижаше, ма било и крвљу из срца свога.

Тако је мислило и велико и мало — брат Миличин Бошко Југовић рече сестри:

„Иди, сестро, на бијелу кулу;

„А ја ти се не бих повратио,

„Ни из руке крсташ барјак дао,

„Да ми царе поклони Крушевац. *)

па ни сам слуга Голубан, који је имао да остане код Милице

„... свом срцу одољет' не може,

„Да не иде на бој на Косово. **)

Могло би се рећи да је сав народ осећао у каквој је стању.

Чини се као да је насиље неко што достојанство човечије гази, кад од среће једног јединог боја зависи судбина народа или и само човека једног, али ова проблема о тајној улози случаја у животу човечанског рода још није решена, и знамо да се судбина решила Грчкој на Маратону, Маврима на западу Европе код Тура, руском царству код Полтаве, Наполеону код Ватерлоа, као и српском царству на Косову.

»Ни у пољу бјелица пшеница,

»Ни у брду винова лозица!

(Српске народне пјесме, II., стр. 310.)

*) Српске народне пјесме, II., стр. 290.

**) Српске народне пјесме, II., стр. 292.

Историја и народно предање приписују неопростљивом поступку Вука Бранковића што је битка испала несрећно. Тешко да ће когод хтети да каже да дело старијег зета Лазарова није тако да га ваља осуђивати; могућно је, али није доказано, да побуђења, која га наведоше на то, не беху природе такве, да би се он због њих требао да се осуди. Вук знађаше, да је надмоћност на страни турској, па ако је мислио да би залудно било проливати крв, онда му није требало било ни доћи на бојиште, чиме можда ствари српској не би шкодио, или би јој шкодио много мање; али кад се остави бојно поље, то вавек узбуни и поколеба војску па победа постане готово немогућна. Или можда Вук мишљаше да ће тим задржати султана да не разори државу српску? То је он онда рђаво познавао и људе и ствари! Османлије не имаше шта да бирају: кад су један пут већ изашли из Азије, то им је ваљало ил' једнако продирати напред или чувати се да не буду натраг узбијени. *) Ако Вук не увиђаше то, онда је био слеп, а то је у политици грдан грех.

*) Турцима, као и свим азијским четама највеће начело беше сила физичка; кад ту силу не би били могли распространити, онда би морали пасти. То каже и један велик историк: »Османска се држава никад није уздигла над гледиштем насилне владе војничке.« (Geschichte des XIX. Jahrhunderts von G. G. Gervinius, св. V., стр. 7.) А будући су Османлије, као што исти историк каже, одавно већ »пали испод тог гледишта«, то је онда извесно и неизбежно да се сила турска мора распасти, као што се распада све, што природа води к распадању.

Вуков дакле поступак не може да се оправда, али га и ласно можемо разумети кад посматримо какав је значај имало тадашње време. Блиска Византија била је пример кужан, од кога се изродити могаше свака друштвена болест. Цар Андроник узимаше Каталонце да му служе, и ови га спасоше из притешњености, а у награду за то даде им убити вођа Рожера де-Флора. Јован Кантакузен дозвола најљуће непријатеље отачанства — Турке — да преотме престо, који припадале Јовану V., сину Андроника III. Јован Палеолог, тастом својим Кантакузеном узет за савладаоца, подиже се на њ и обори га са свим. Ти догађаји у Византији, који нам очевидно показују како су се Византињани покварили били, морадоше учинити да се неверство не сматра више као ствар гадна и презрена, ни издајство као нешто што треба да се проклиње, а учини ли се један само корак изван онога, на што смо се навикли, то се онда ласно усуђујемо и на крајности, а да се од њих не ужаснемо.

Турци победише поред свега јунаштва Лазарова, поред све храбрости његових јунака, поред све одважности Милоша Обилића.

Сад нам се Милица, ожалошћена жена и несрећна монархиња, појављује у новој светлости: до сад је гледасмо у сјајноћи најплеменитијих својства женских, сад нам се показује као мудра политичарка.

Кад се већ изгубило много, то царица хтеде да бар штогод спасе; мишљаше да јој се и даље аљав борити са злокобном срећом, — као велик

карактер узе да се сама стави на пут погибији па да покуша стишати таласе несреће.

Ни мислити није било да се мери с Бајазитом, али Милица покуша растопити му лед његове похлепе за разоравањем. Наравно морала је знати, да је то мора скупо стати, али љубав к отаџбини, жеља да државу спасе чињаше да јој је и најтежа жртва била лака. Тако ћерку своју Милеву, најмлађе чедо своје прошле љубави, па с тога и најдраже, даде Мусломанину, мислећи да ће тим моћи да одржи царство.

Ово је нешто више јуначно него највеће јунаштво на бојном пољу. Ко уме да премери љубав мајчину к свом чеду, ко је кадар да представи себи осећања, која побеђене обузимају према победитељу, ко је у стању да појми одвратност, којом је хришћански свет у средњем веку испуњен био према онима, који нису били Хришћани па радосно и с одушевљењем хиљаде људи оправљали с овог света: ко је то све кадар, тај ће од прилике знати како је крваво срце било у царице Милице и какво узвишено патриотство њу одушевљаваше.

А одмах се за тим почеше боље да окрећу опште ствари, — понајпре овим се предупредило те царство не би подељено међу Вуком Бранковићем и Милицом. Не погледајући дубље у саму ствар, могло би се можда и пожалити, што не доби Вук земљу, јер као мушка глава згоднији бејаше да влада у народу и земљу да брани него жена и малолетна деца Лазарова; али то не стоји кад помислимо да Вук није био љу-

бљен у народу, а по свој прилици ни поверења није имао, ако и гдешто само узмемо да је истина што кажу да су велможе српске вребале Вука да убију. *) Па у таким околностима у какав би се ауторитет могао Вук поуздати? Што је био у достојанству деспота, то му се није могло сматрати као неко право на престо; као зет Лазаров није га такође могао добити, јер Лазар је имао три сина; а у његову положају могао је и сваки други велможа грамзити за највећом влашћу. При таком стању ствари влада би Вукова пре могла бити на погибију Србима него да би их спасла.

Најбоље је дакле било што Милица оста да влада у земљи, па после да власт преда најстаријем сину своме, којег право на престо у очима се народним чинило да је освештано и самим тим, што му отац погибе на бојном пољу бранећи отаџбину. Ту од велике користи беше да Бајазит потпомаже Милицу, а уједно и да се остави освојавати даље царство Лазарово. То се и постигне жртвом, коју му је Милица принела.

Али за дуго не могаше ни ова великодушна жртва користити, као што не користи ни крв српска, која се за Бајазита проливала на бојним пољима. Као што вода по природним законима једнако тече на ниже, тако се чињаше и да српско царство по несрећној некој судбини мораде ићи све ниже и ниже... Ова тајанствена

*) Види Вида овића „Исторія славено-србскогъ народа“. II, стр. 135.

сила појављује нам се у историји држава више него један пут; па и што би имало да помогне, и то у пропаст тера точак државнога живота. И државама и народима као да је опредељена мета: доведе а не даље.

Наравно, Милица није крива што послетци не одговорише њеном делу, — заслуга јој остаје једна иста. Муције Сцевала предузео је јуначко дело за слободу своје отаџбине, а што с тим није успео, то не помрчава његова имена, које се с поштовањем и данас помиње у устима многих и многих, ма да је Римљана одавно нестало с лица земље. Успех је идол поквареним временима и људма; ако се са злочестим делом успе, тим се дело то не ће облагородити, као што ни добро дело не ће остати окаљано ма се и не успело с њиме.

Последња царица српска имаше још радост да доживи те јој достојни син Стеван поста пунолетан, па се тако са спокојним мислима о будућности свог народа могаше с позорнице света, где ју је јести морала брига без престанка, склонити у мирну ћелију манастирску, у пристаниште, куд у средњем веку толике многе, тешким трудовима изнурене и изнемогле душе као с чежњом неком прибегаваху...

У манастиру Љубостињи, *) који је сама подигла, царица се Милица сачета са сином божјим,

*) »Не далеко од Крушевца«. (Види у »Гласнику V.: »Србскій Лѣтописаць изъ почетка XVI. века«, стр. 94.)

„чији благослов почиваше над тим местом“... *)
 Ту беше сакупљен цвет госпођа српских, које буром косовском поражене и уцвиљене тражише највећу утеху на земљи у нади религиозној. **)
 Ту је било место свим верним душама, које се могаху уцвилити али не и понизити. Доиста, вера је једино, што човека подржава као човека и у часу, где му је све поништено, где му је душа као нека развалина. Зато свет без вере и јест као тело без душе, и ако би кадгод нестало са света чисте вере, онда у свету не ће бити ни људи.

У овом манастиру, позната као калуђерица и игуманија под именом Јевђенија, ***) проживе

*) »Чудеса повсрдневная«, каже летописац, показиваху се »над немоћнима« који долазише у манастир. (Гласник V., стр. 24.)

**) »Тамо« (у Љубостињи), каже летописац (Гласник V., стр. 24.) »совокупила многиа сестры, наипаче великихъ госпожи, которіи вдови изостали по мужехъ избившихъ съ Лазаремъ на Косову.«

***) Отпре се држало да је покров цару Лазару у манастиру Раваници, на ком је потписана »Јефимија«, градила царица Милица, те тако се њој приписиваху три имена: Милица, Јефимија и Јевђенија, а то није било вероватно; но како се сазнаде за завесу у ваведенском манастиру хилендарском, на којој има потпис да ју је градила »Јефимија, удовица деспота Угљеше а кћи ћесара Војхње«, која се такође као и многе друге жене и кћери погинувших велможа српских у Љубостињу склонила и ту постригла: од то доба знамо да је Јефимија са свим друго лице а не царица Милица. Али се с прилично вероватности може узети, да су обе ове ствари — и покров и завеса — рађене под утицајем а можда и управом царице Милице, која је ту била игуманија.

Милица подуже времена у најчистијој побожно-сти: као што јој младост по бистроћи разума налиџ беше на старост, тако јој је и старост по чистоти осећања била налиџ на прву младост. И младост и старост сусретоше се у њој на једном истом путу живота.... Народом љубљена и вавек поштована, *) као патриоткиња велика, као жена узвишена, као мати брижљива и нежна, доконча Милица свој земни живот с онаком истом спокојном величанственошћу, с каквом се пролећње сунце што све расвежава спушта иза планина у средину веселе, симпатичке, благовоне природе... Громова, што мало за тим затутњаше, није Милица чула, њој је суђено било да се у вечност спусти са слатком надом за величину српску...

Ова женска заиста заслужује љубав, којом је српска срца чувају у спомену своме, и у пуном смислу речи обистињава оно што рече грофица Дора д'Истрија: „Царица је Милица благородан облик жене српске из старих времена“ ...

*) »Стати же и весь народъ истиную честь и покорность имѣяху«, каже летописац (Гласник V., стр. 94.)

The first part of the book is devoted to a general
 introduction of the subject, and to a description of
 the various methods which have been employed
 in the investigation of the history of the
 human mind. The author then proceeds to a
 detailed account of the progress of the
 human mind from the earliest times to the
 present day. He shows how the human mind
 has been gradually developed, and how it
 has become more and more civilized. He
 also shows how the human mind has been
 affected by the various circumstances of
 life, and how it has been shaped by the
 influence of the environment. The author
 concludes by showing how the human mind
 is still in the process of development, and
 how it is still being shaped by the
 influence of the environment.

The second part of the book is devoted to a
 detailed account of the progress of the
 human mind from the earliest times to the
 present day. He shows how the human mind
 has been gradually developed, and how it
 has become more and more civilized. He
 also shows how the human mind has been
 affected by the various circumstances of
 life, and how it has been shaped by the
 influence of the environment. The author
 concludes by showing how the human mind
 is still in the process of development, and
 how it is still being shaped by the
 influence of the environment.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

Р1аСхП 978/2.1